

18.54x35.22	1	14	עמוד	7 לילות	10/04/2026	97458312-9
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790						

היכן עובר הגבול בין תיעוד לספרות :

חנה סנש במדי הצנחנים | צילום: מוזיאון יד ושם

היכן עובר הגבול בין תיעוד לספרות

ספרו היפה והמחדש של מתי פרידמן עוקב אחר צנחני היישוב במלחמת העולם השנייה, בהם חנה סנש. בעידן של טשטוש בין נרטיבים למציאות, 'לחפש בן אדם' מתעקש על תחקיר, מקורות והודאה בפערי ידע

איתו בהבאת מקור שמנוגד למה שנאמר הרי שפרידמן לא ירצה לחמוק בטענה ש"כתבתי ספרות".

אבל אחרי שניקינו את שאלת האמת (קרה/לא קרה?) עדיין נותרה הסוגיה הז'אנרית פתוחה: לפנינו מחקר היסטורי או יצירת ספרות? כי הסוגיה הזו לא נחרצת רק על סמך האמיתות. זו סוגיה מרתקת, אם כי, כאמור, מעניינת קבוצה מצומצמת יותר של קוראים, והיא עלתה לאחרונה גם ביחס לספר החדש והיפה של אסף ענברי, 'נתן ועמוס', שגם הוא מבוסס על עובדות היסטוריות הנוגעות לנתן אל-תרמן ועמוס עוז. הסוגיה מרתקת כי היא נוגעת בשורש מה שמגדיר ספרות כספרות. בלי להאריך יותר מדי, אומר שאני נוטה, בעקבות מה שאני מבין שהיא התפיסה של הוקר הספרות פרופ' בנימין הרשב, להבחין בין ספרות ללא-ספרות לא על סמך "הפונקציה הפואטית" (המונח של הבלשן רומן יאקובסון לשפה הספרותית המסיבה תשומת לב לעצ-מה ולא דווקא ל"מסר"), אלא על סמך מה שהוא מכנה "שרה רפרור פנימי". הכוונה היא שהיצירה – בצד עולם היצוני שהיא מספרת עליו (כאן, למשל, הסיפור על המלחמה והצנחנים) – פונה גם לתוך עצמה, ניתן לומר, קרי יוצרת עולם פנימי חד-פעמי, שלו עקרונות מארגנים ומאפיינים ייחודיים משלו, שיכולים להתבטא באנלוגיות פנימיות, שפה ייחודית, מבנה מוקפד ועוד.

וכאן המקרה של 'לחפש בן אדם' הופך למעניין ואירוני במיוחד. כי אף שאני נוטה להגדיר את הספר הזה יותר כ"היסטוריה" מאשר "ספרות" (בניגוד ל'נתן ועמוס') – וזאת משום, בין היתר, הנוכחות המובלטת של המקורות ההיסטוריים – הרי שפרידמן אכן מצא עיקרון מארגן לסיפורו. והעיקרון המארגן הזה – וכאן האירוניה – הוא הספרות עצמה: הטענה המעניינת של פרידמן שחלק גדול מהצנחנים היו אנשי ספרות מובהקים (כמובן, ידועה בעיקר חנה סנש המשוררת בת המחזאי, אבל בהחלט לא רק היא); מלווה בטענה שהציונות עצמה היא תנועה ספרותית (הוא משווה בין חנה סנש להרצל איש הספר, שניהם בני אותה עיר וסקטור יהודי); ובהדגשה שהגיבורים פועלים בתבנית ספרותית של "מסע הגיבור" (למשל, אנצו סרני כמנטור של חנה סנש, כמו מרלין הקוסם). ולבסוף, גולת הכותרת של הספרותיות עצמה כעיקרון מארגן של הטקסט, היא הטענה המשכנעת, המבריקה והמרגשת של פרידמן, שתכלית פעולת הצניחה הנואשת הייתה להפוך את הצנחנים לסיפור: "מה בדיוק חשבו הצנחנים שהם עתידים לעשות? התשובה הפשוט-טה של חנה נכתבת על פיסת הנייר. היא עתידה להצית להבה שהיא עצמה תישרף בה. [...] הצנחנים אינם לוחמי קומנדו. הם מספרי סיפורים. הם נשלחו כדי לכתוב, כמו חיים, סיפור ציוני על המלחמה – סיפור שיוביל אחרים לא לייאוש כי אם לפעולה".

אריק גלסנר

הטענה המעניינת של פרידמן שחלק גדול מהצנחנים היו אנשי ספרות מובהקים, מלווה בטענה שהציונות עצמה היא תנועה ספרותית

מתי פרידמן, שמתמחה בכתיבה דוקומנטרית (הוא כתב בין היתר על לאונרד כהן במלחמת יום הכיפורים ועל מוצב ישראלי בלבנון; על הז'אנר בהמשך), כתב ספר יפה מאוד על צנחני היישוב במלחמת העולם השנייה. פרידמן, ישראלי יליד קנדה, כותב באנגלית ואמיר צוקרמן תירגם יפה את הסיפור, שאף שנדמה שכל ישראלי מכיר מובא כאן באופן שובה לב, רגיש, נכון וגם מחדש. לו הייתי תופס את ביקורת הספרות כצרכנית מעיקרו אולי אף הייתי צווה: מתנה מושלמת לחגי החירות והעצמאות. הכתיבה של פרידמן נוטלת מאפיין בולט מהניאויז'ורנליזם בכך שהיא מכניסה את הכותב אל

תוך הטקסט. כלומר פרידמן מזכיר את עצמו ואת לבטיו בכתיבה (את עלייתו ארצה, למשל). אבל הדבר נעשה בטוב טעם ותורם לתחושת הדחיפות שבהתחקות אחר הסיפור ההיסטורי שלא ייאמן על כמה עשרות צעירים בני "היישוב" שאומנו על ידי הברי"טים לצנחן מעבר לקווי האויב הגרמני, על מנת לסייע לבריטים בחילוץ טייסים בריטים שנשטשו את מטוסייהם מעבר לקווים; אך ברי"טיות נשלחו על ידי "היישוב" לנסות להציל יהודים ולהילחם בנאצים. מדובר בצעירים שזה עתה, שנים אחדות קודם לכן, נחלצו בעור שיניהם מאירופה וכעת התנדבו לחזור ללוע הארי. לעשות מה? פרידמן ממחיש עד כמה מופרכת הייתה המשמיה שלהם ועד כמה דלות – כצפוי – היו התוצאות. ובכל זאת, טענתו המעניינת היא שמפעלם כלל לא היה לשווא.

והבנת טענתו האחרונה הזו קשורה בסוגיית הז'אנר. מה בעצם אנחנו קוראים כאן? מחקר היסטורי? ספרות? עיתונות ניאויז'ורנליסטית? הסוגיה הזו היא מצד אחד סוגיה שצי ריכה לעניין כל קורא ומאידך גיסא היא דקדוק עניות של אסת'טיקנים ספרותיים (אך לאותם happy few הוא גיואנס מעניין ביותר). הצד שצריך לעניין כל קורא הוא סוגיית אמיתות המידע המובא בטקסט. זאת משום שאנחנו רגילים לתפוס את ההבדל בין "ספרות" ל"היסטוריה" כנובע מסוגיית האמיתות: האם הדברים קרו באמת או שנבדו? ובמיוחד בימים שבהם תיאורטיקנים מתחכמים ופרקטיקנים כְּעָרִים כאחד מנסים לטשטש את ההבדל בין נרטיב למציאות חשוב שבעתים לעמוד עליו. במובן זה, 'לחפש בן אדם' של פרידמן הוא בפירוש היסטוריה. הוא טוען לאמיתות הסיפור שלו, מציין מקור רות, משתף כאשר הוא לא יודע דבר מה וכולי. פרידמן משכנע שעשה עבודת תחקיר יסודית ואם מישהו יתווכח

